

A VASUTI SZAKKÖNYVTÁR FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

A legelső vasuti szakkönyvtár létesítésének körülményeiről részletes adatok nem állnak ugyan rendelkezésre, de az 1900. november 27-én megjelent Máv. Hivatalos Lap új könyvtári szabályzat életbeléptetésére vonatkozó rendelkezést közöl, és ugyanakkor hatálytalanítja az 1887. évben első ízben kiadott és 1890-ben kiegészített könyvtári szabályzatot.

Ez a legrégebbi okmány, mely a vasut üzem szakkönyvtárának működéséről és az 1887. évi könyvtáralapításról hírt ad.

Az első könyvtár anyagára vonatkozólag a rendelet természetesen részletes adatokat nem közöl, de az 1901-ben megjelent első szakkönyvtári katalógus előszavában megemlíti, hogy az első könyvtár alapját a vasut keletkezésével és fejlődésével kapcsolatos különböző szakmunkák és folyóiratok képezték. Utal arra a körülményre is az előszó, hogy a szakmúvek, folyóiratok, térképek és atlaszok számát növelték a MÁV-val időközben egyesült más vasutak állományába tartozó művek is, és megemlíti, hogy a könyvtárban fellelhető művek legtöbbje az alapítási évet husz-harminc évvel megelőző időkből származik.

Az 1887-ben alapított könyvtár állományát 12 055 kötetben jelöli meg, de megjegyzi, hogy az állomány nagy része ugyanazon művek több példányban is meglévő köteteiből és az évek folyamán minden rendszerezés nélkül összegyűlt vasuti, iparvállalati és kereskedelmi jelentésekből állott.

A könyvtár állománya 1899-ig alig emelkedett. A könyvtár erőteljesebb fejlesztésére irányuló törekvés sem jelentkezett.

Az első nagyobb könyvtárrendezést 1900-ban hajtották végre. Ekkor 7613 könyvtári egységet /hiányos régi művet, és folyóiratot, idejüket mult jelentéseket/ selejtezték, és ennek következtében az állomány 4442 kötetre apadt.

Ennek az állománynak részletes felsorolását tartalmazza az 1901 -ben közzétett első nyomtatott katalógus. Az előszó a könyvtár feladatát és célkitűzéseit is meghatározza.

"Nemcsak a vasutak fejlődésére és a közlekedés történetére vonatkozó forrásmunkák tára leendő, hanem rendelkezésre állanak benne a legújabb szakvi mányokat tárgyaló irodalmi termékek is."

Ez a katalógus az olvasók által beszerzésre javasolt művek feljegyzésére előjegyzési rovatot is tartalmazott.

Az előszó a bevezetett új nyilvántartási módszerek előnyeit is hangsúlyozza: "A könyvtár, mely eddig általános osztályokra osztva csakis a szerzők vagy kiadók nevei szerint foglalta magába a műveket, 1900.-ban szigorúan szak szerint rendeztetett, így külön-külön betű /könyvtári jel/ alatt osztálya van a törvényeknek, rendeleteknek utasításoknak, szabályzatoknak; építészet, gépészet, általános műszaki művek, elektrotechnika, nemzetgazdaság, statisztika, kereskedelem, monográfiák, vasuti üzletjelentések, szótárak, encyklopédiák, történeti művek stb. stb. könnyen áttekinthető módon, egyes csoportokban vannak elhelyezve és az ujonnan szerkesztett katalógusban felvéve.

A katalógus a keresett mű könnyű és gyors feltalálása céljából nemcsak szakbeosztással bír, hanem a szerzők, vagy kiadók nevét tartalmazó betűsoros jegyzékkel is el van látva."

Az egyes szakcsoportok könyvanyaga még rendkívül gyér. A jogtudományi műveket tartalmazó kötetek száma például 155 volt. Ezek többsége még legnagyobb részt német nyelvű, vasuti vonatkozású szabályzatokat, rendeleteket és törvénygyűjteményeket tartalmazott. Tizenhat darab általános igazgatási, kivétel nélkül német nyelvű, huszonhárom kiképzési /vizsgakönyv/ és tizenöt darab vegyes igazgatási ugyancsak német nyelvű szakkönyvvvel /jegyzettel/ rendelkezett a könyvtár.

1904. szeptember hó folyamán új könyvtári szabályzat és katalógus jelent meg.

A katalógus előszavában a könyvtári állomány gyarapodására vonatkozólag megemlíti, hogy a könyvtári egységek száma 6475 kötet, tehát a készlet 1900 óta 2033 kötettel szaporodott.

Az előszó megjegyzi, hogy az új katalógus kiadása előtt a könyvtár újból átrendeztetett. A következőket fűzi még az átrendezés tényéhez:

"... a csoportok jobbára ugyanazok maradtak, amelyek a legutóbbi katalógusban voltak, azzal a különbséggel, hogy az

eddig különálló jog- és államtudományi művek egy csoportba soroztattak, de e csoportból könnyebb áttekintés céljából, a nemzetgazdasági és statisztikai rész kivételével s külön csoportba helyeztetett. A korábbi rendszerrel szemben még annyiban történt változás, hogy az A. I., illetve A I.a, A I.b, A I.c;-val jelezve volt alcsoportok elhagyásával egy új : "Vasutügyek. Egyéb közlekedési eszközök" című csoport állíttatott fel, melybe a szakszolgálatra, kiképzésre és igazgatásra vonatkozó művek vétettek fel." Az 1900-tól 1904 -ig terjedő időszak alatt különösebb szerkezeti és módszertani változás nem következett be a könyvtári munkában és az állomány gyarapodása is feltűnően lassu volt.

A könyvtári szabályzat néhány kitétele a tőkés társadalom jellemző mentalitását tükrözi.

Az 1. pont a következő célkitűzést tartja fontosnak:

"Ezen az igazgatóság saját költségén fenntartott könyvtár célja: az államvasuti hivatalnokok művelődésének előmozdítása, a szakirodalom régi és új termékeinek ismertetése...." stb.

A könyvtári szabályzat 5. pontja a következő kölcsönzési feltételeket szabja meg:

"Kellően indokolt kivételes esetekben a könyvtárnok egyes műveket ki is adhat a könyvtárból. Ily esetekben a művek értékéért a kivevő szavatol.

Napidíjasok és altisztek csak közvetlen főnökük jóváhagyására kölcsönözhetnek ki a könyvtárból könyveket." Tehát a többé-kevésbé eléggé leszűkített szakmai körben mozgó könyvanyag az államvasuti hivatalnokok művelődésének céljait szolgálta, a napidíjasok és altisztek pedig csak főnökük "jóváhagyása" mellett kölcsönözhettek könyvet.

A tőkés rendszer vasutja semmit, sem törődött a dolgozók széles rétegeinek művelődésével. Az egyetlen könyvtár egyoldalú könyvanyaga csak a hivatalnokok művelődésének előmozdítását szolgálta.

A könyvtár további fejlődésére vonatkozólag az 1912 novemberében közzétett 191030/1912. számú könyvtári szabályzatot tartalmazó katalógus közöl újabb adatokat.

E katalógus előszavában az előzőekhez hasonlóan újból hangsúlyozza, hogy az "alapításnál szem előtt lebegett az a cél is, hogy az államvasuti hivatalnokoknak alkalom nyujtassék művelődésük előmozdítására és szakismereteik bővítésére."

A katalógus előszavának adatai szerint a könyvtár 12 630 önálló műből állt, vagyis a szaporulat 1904 óta 6155 önálló mű volt.

A könyvtári nyilvántartás csoportosításának főbb módszerei változatlanok maradtak.

A könyvtári állomány tekintélyes részét alkották továbbra is a helyi érdekű vasutak alapszabályai, a különböző vasutak engedélyokmányai, évi jelentései, zárszámadásai, statisztikai és üzletjelentései, zárlatai, a különböző utasítások és szabályzatok. A 12 630 kötetes állományba a 143 tételből álló "Folyóiratok. - Közlönyök. - Szaklapok." szakcsoport is beletartozott.

Az 1912 -ben kiadott könyvtári katalóguson kívül 1948 -ig újabb hasonló jellegű kiadvány nem jelent meg. Az eltelt 36 év könyvtári fejlődését így elég nehéz nyomon követni. Némí segítséget nyújtott mégis a "Magyar Vasutások Albuma" című kiadvány 1927 -ben közölt cikke, és a "Magyar Közlekedésügyi Monográfiája" című kötet hasonló jellegű közlése, melyben az író megemlíti, hogy a könyvtár ebben az időben 2925 tételszám alatt 13 000 kötet könyvvvel rendelkezett. Hozzáfűzi azonban az adatközléséhez a következő megjegyzést is:

"A könyvtár nemcsak a legújabb szakvivmányokat tárgyaló irodalmi termékek gyűjteménye, hanem alkotóinak szándéka szerint a vasutások művelődésének általában való előmozdítását kellene szolgálnia. Őszintén és komolyan meg kell azonban állapítani, hogy olyan munkák, amelyek ezt a nagy jelentőségű célt szolgálják, alig vannak a 13 000 könyv között. Néhány Lexikon, egy-két diszmunkaként kiadott monográfia, igen kevés gazdasági és történelmi munka az egész gyűjtemény."

A könyvtár kritikáját tárgyaló cikk még azt is megjegyzi befejező részében, hogy "... hiánya a könyvtárnak, hogy a 13 000 könyv között van 2-3 ezer olyan könyv, mely ma már csak lom, porfogó ócskaság. E könyvek se a vasutak fejlődése, se a közlekedésügy története szempontjából nem jelentenek semmit; nem forrásmunkák, a legelvontabb történeti kultúrának se lesz rájuk soha szüksége..."

Az idézett cikkek nyomán megállapítható, hogy a könyvtár anyaga, annak ellenére, hogy a vasutüzem egyetlen ilyen intézménye volt, feltűnően hiányos és lassan fejlődő állománnyal rendelkezett. A cikkiró megemlíti, hogy a szakkönyvtár évi hitelkerete 4080 pengő összeget tett ki. Idézzük az ide vonatkozó részt: "Mit áldoz a MÁV. könyvtárára?..... A magyar és külföldi szaklapokat mind megrendelte az igazgatóság az egyes osztályok szakreferenseinek, hogy állandóan figyelhessék úgy a magyar, mint a külföldi szakirodalmi munkásságot, hogy ki ne essenek a fejlődés

sodrából, hogy a továbbtanítás minden lehetősége meg legyen számukra.

....A könyvtárral pedig ujabban minden kívánt és igazán értékes szakkönyvet megszereztet. Hogy e rendelkezésnek eleget is tehessen a könyvtár: 4080 pengő évi hitelösszeget biztosított rendelkezésére. Ha átlagos számítás szerint 20 pengőbe kerül egy-egy jobb szakmunka, úgy évente legalább 200 új könyvet lehet most a könyvtárnak vásárolni. Így az a vasutas, aki tanulni akar, aki szereti a maga szakmunkáját és azt akarja látni, hogy hogy végzik azt el most máshol, más vasuti vállalatoknál: megkap minden eszközt erre a megrendelt szaklapokban és könyvtárban, hogy elsőrendű munkaerővé emelje és értékelje fel önmagát."

Az idézett sorok napjaink vasutas olvasója előtt leplezetlenül érzékeltetik azt az elmaradottságot, melyben a műszaki fejlődés a tőkés világban topogott. A vasuti könyvtár évi fejlesztését évi 200 kötetre és azonkívül még néhány hazai és külföldi szakfolyóirat megrendelésére korlátozták, nyilvánvalóan nem sokra, hisz az évi hitelkeret 4080 pengős összege aránytalanul kicsi volt.

Ezek az adatok különösen érdekesek jelenlegi statisztikai adatainkkal történő összehasonlításukban. Vasutüzemünk a szocialista építő munka során állandóan sokat törődött a szakkönyvtár-hálózat fejlesztésével, és a könyvtári állomány gyorsabban fejlődik. Szemben a tőkés korszak vasutjával, ahol az évi kétszáz darabból álló gyarapodást már számottevőnek tartották, jelenleg egyedül a központi szakkönyvtár állománya növekedik hetenként legalább száz kötettel, nem beszélve a különböző műszaki segédletekről, szakjegyzetről és egyéb könyvtári egységről.

A cikk egy másik helyén: "Kik és hogyan használhatják a könyvtárt? c. fejezetében a következőket írja:

"Meg kell állapítani őszintén, hogy a könyvtárt, s az ott összegyűjtött értékes könyveket nem használják annyian, mely azt mutatná, hogy igen sok a magát továbbképezni akaró vasutas, vagy talán az az oka ennek, hogy nem tudják mindenhol, hogy van ilyen könyvtára az államvasutaknak s azt mint lehet felhasználni. Ezért elhatározta a titkárság, mely igazgatósági osztály a könyvtár ügyeit ellenőrzi, hogy 1927. januárjától kezdődően minden hónapban közli majd a könyvtáros a Hivatalos Lapban az abban a hónapban beszerezett új könyvek szerzőjét és címét, hogy így állandóan felhívja a figyelmet a könyvtáros annak értékeire.

Valószínű, hogy e közlések eredményeként a könyvtár forgalma emelkedni fog s az ott heverő sok kincs élő kincssé változik át."

A bejelentésnek megfelelően, ugyan nem minden hónapban, de jelentek meg néha ilyen jellegű közlések, és ezek a felsorolások időnként képet adnak a vasutas szakkönyvtár további fejlődéséről.

Az 1928. évi április hó 28-án megjelent Hivatalos Lap felsorol 96 db. könyvet, mint az igazgatósági könyvtár részére 1928. évi január hó 1-től március hó 31-ig ujonnan beszerzett könyvek jegyzékének tételeit.

A Hivatalos Lap 1928. évi szeptember 29-én megjelent száma az igazgatósági könyvtár részére 1928. évi április hó 12-től szeptember 21-ig beszerzett könyvek felsorolását közli. Ezek darabszáma 52.-

A későbbi lapokban a hasonló közlések egyre ritkábbakká válnak, úgy, hogy ebben az időben már nem követhető pontosan a szakkönyvtár fejlődése.

Ebben az időben a központi igazgatósági szakkönyvtáron kívül a vasutüzem szolgálati főnökségei számottevő szakirodalommal nem rendelkeztek.

Az 1927. évi február hó 26-án megjelent Hivatalos Lap egy felhívást közöl a következő szöveggel:

- A "Magyar Vasutasok Országos Könyvtáregyesületének munkája."

.... Megalakult a "Magyar Vasutasok Országos Könyvtáregyesülete." - Ez egyesületnek az a célja, hogy minden vasuti állomáson kisebb-nagyobb vasutaskönyvtárt teremtsen. A jól összeválogatott könyvtárt a tagok havi 30, 40 vagy 50 fillér könyvtári díjért használhatják."-

Ennek a kísérletnek az eredményeiről adat nem áll rendelkezésünkre, a későbbi Hivatalos Lap közlemények többet nem adnak hírt róla. Így arra lehet következtetni, hogy ilyen létesítmények létre nem jöttek, és a könyvtáregyesület programja sem valósult meg.

Ezek a legutolsó adatok, melyek számot adnak a II. világháború befejezéséig a vasutüzem könyvtári helyzetéről.

+++

A felszabadulás után nagyarányú fejlődés indul meg a vasut egész területén. A szocialista vasut építése során a központi szakkönyvtár is örvendetes gyarapodásnak indult. Az 1948 -ban megjelent könyvtári katalógus szakbeosztás szerint betürendes felsorolásban közölte könyvállományának cím anyagát. A könyvtár fejlődése rendkívül gyors ütemű volt.

1951.-ben megalakult a hat MÁV. igazgatóság központi szakkönyvtára és az irányításuk mellett működő több mint kétszáz könyvtárból álló könyvtárhálózat.

Az üzemi könyvtárak ugyan kisebb könyvállománnyal rendelkeztek, szerepük mégis rendkívül hasznosnak bizonyult, mert a szolgálati főnökségek dolgozói részére biztosították a munkájuk ellátásához, sok esetben speciális továbbképzésükhöz, a munka körük profiljának megfelelően szükséges szakirodalmat.

A könyvtárhálózat létrejöttével a vasutüzem egész területén megindult a könyvtári élet, és széles körben bontakozott ki a könyvolvasó mozgalom.

A Vasuti Főosztály szakkönyvtára megszervezte a szakkönyvankétokat, és több éven át a központi előadók rendszeren látogatták az igazgatósági székhelyeket és nagyobb szolgálati főnökségeket, hogy előadásokat tartsanak a műszaki irodalom tanulmányozásának fontosságáról, az oktató munka során történő felhasználás jelentőségéről.

A szakkönyvankét sorozatok megrendezésének rendkívül nagy jelentősége volt a könyvolvasó mozgalom megerősödésében. Az anketon elhangzott hozzászólások és vélemények nemcsak a könyvtár-fejlesztési munkálatokhoz nyújtottak segítséget, hanem hasznos tanácsokat adtak a gyakorlati feladatok megvalósításához, elsősorban szükséges szakmunkák megjelentetésére vonatkozólag.

A szocialista építő munka során elért eredmények, a kibontakozó hatalmas műszaki lehetőségek, az újító mozgalom gyorsütemű fejlődése, nagy mértékben növelték a dolgozók érdeklődését a műszaki irodalom iránt.

A vasutüzem mindent megtett annak érdekében, hogy szakkönyvtár hálózatának, a jelentkező egyre fokozódó igények kielégítése céljából rendelkezésére álljon a kellő mennyiségű könyv és folyóirat.

Ennek a törekvésnek meg is lett az eredménye. A Vasuti Főosztály központi szakkönyvtárának könyv és folyóirat állománya jelenleg meghaladja a hatvanezer kötetet. Ezenkívül nagy mennyiségű műszaki segédlet, jegyzet és utasítás anyag áll az olvasók rendelkezésére.

A közlekedésügyi, elektrotechnikai, fizikai, kémiai, gépészeti és orvosi szakkönyv állomány többszörösére gyarapodott.

Az ideológiai, történelmi, földrajzi és általános ismeretterjesztő szakirodalom állománycsoportja számos új művel bővült.

Az igazgatósági központi könyvtárak állománya ma már általánosságban eléri könyvtáranként a tízezer kötetet.

Az igazgatósági központi könyvtárak állománygyarapodása kedvezően hatott a vasuti főosztály könyvtárának tehermentesülése szempontjából is.

A szolgálati főnökségek üzemi könyvtárainak a működése biztosította, hogy a legszükségesebb szakirodalom a vasuti hálózat bármely pontján könnyen megszerezhetővé váljék, és ezáltal a központi könyvtárak állománya az azonos könyvek nagyobb példányszámu beszerzésével történő megterheléstől mentesüljön.

Az üzemi könyvtárak fejlődése természetesen függ a helyi szervek kezdeményezésétől is. Így egyes szolgálati főnökségek önálló könyvtár létesítését kérték. Ezeken a helyeken nagyfoku érdeklődés nyilvánult meg a műszaki irodalom iránt. Az így létesített önálló könyvtárak szép fejlődésnek indultak.

Kisebb kézikönyvtárak létesültek a Vasuti Főosztály egyes szakosztályain is. Ezek főképp az állandóan szükséges szakirodalom anyagából állanak.

A vasutüzem könyvtárhálózatának fejlődése során elért eredmények elsősorban a könyvtárak látogatottságának növekedésében jelentkeztek.

A Vasuti Főosztály Központi Könyvtárának naponként átlagosan negyven-ötven látogatója van. Az olvasók a könyvkölcsönzésen kívül többségükben az általuk áttanulmányozott művek felhasználási lehetőségeiről is beszámolnak, és ezáltal kialakult az a kedvező együttműködés mely nélkülözhetetlen előfeltétele a könyvtárhálózat továbbfejlődésének.

A felsorolt könyvtárakon kívül értékes anyaggal rendelkezik a Vasuti Tudományos Kutató Intézet és a MÁV. Vasutervező Üzemi Vállalat könyvtára is. A könyvtárhálózat könyvállományának további fejlesztése során az üzemi vállalatok könyvállományának gyarapítása különösen fontos feladat. A vállalati szakkönyvtárak fejlesztése a Vasuti Főosztály központi szakkönyvtári egyik súlyponti feladatát képezi. A vasutüzemi szakkönyvtárhálózat fejlődése során speciális könyvtárakkal is bővült.

Ezek az utazóközönség kulturális igényeinek kielégítésére létesített kulturvárotermi könyvtárak, melyek Budapest központi pályaudvarain, ill. a nagyobb forgalmu vidéki állomásokon kezdték meg működésüket.

Első sorban novellás köteteket tartalmazó gyűjteményekkel, képzőművészeti albumokkal rendelkeznek, azonkívül folyóiratot is kapnak.

Az eddig szerzett tapasztalatok szerint az utazóközön-
ség körében rendkívül népszerűek, éppen ezért továbbfej-
lesztésükre a jövőben is gondot kell fordítani.

1950-től kezdődően a Vasúti Főosztály megkezdte a
rendszeres filmoktatást. Az oktatófilm kópiák a könyvtárak
állományába kerültek, és a szakkönyvtár hálózat új feladatá-
vá vált, hogy könyvállományán kívül oktató film anyagával
is törődjék.

Nagy gondot fordít a vasúti könyvtárhálózat a muzeális
értékű vasúti vonatkozású könyv és dokumentációs anyag meg-
őrzésére, illetőleg gyűjtésére. E munkában különösen kitű-
nik a muzeumi könyvtárrészleg.

x x x

A vasutüzemi könyvtárügy fejlődés történetét tanulmá-
nyozva megállapíthatjuk, hogy a 73 éve működő központi
könyvtár igazi fejlődése a felszabadulás után a szocialis-
ta vasút építésének megkezdésével bontakozott ki. A könyv-
tár 14 esztendő alatt megsokszorozta állományát, kiépítet-
te hálózatát, és megteremtette a szakirodalom iránt való
érdeklődés kibontakozásának első feltételeit.

• Gyorsütemű fejlődésének kedvező hatása gyümölcsözően
jelentkezik az oktatási munka eredményeiben, és egyre na-
gyobb segítséget nyújt mind a termelő munkában, mind a tá-
dományos kutatásban foglalkoztatott dolgozók részére.

Dr. Udvarhelyi Dénes

- x - x - x -